

Hjalmar Johansens selvmord

Sammendrag

Bakgrunn. Hjalmar Johansen (1867–1913) deltok i Fridtjof Nansens (1861–1930) tokt med Fram i 1893, og disse to nådde lengst nord på ski i 1895–96. Alle i ekspedisjonen ble feiret som helter ved hjemkomsten.

Materiale og metode. Forfatteren har lest polarlitteraturen og vært spesielt opptatt av Hjalmar Johansens liv og selvmord.

Resultater og fortolkning. Johansen rykket opp til infanterikaptein utenom tur, men mestret ikke kontoraktivitetene. Hans alkoholforbruk tok overhånd, han søkte og fikk avskjed fra det militære.

I årene 1907–09 deltok Johansen i fire ekspedisjoner på Svalbard. I 1910 var han en av mennene til Roald Amundsen (1872–1928) i Antarktis. Amundsen var engstelig for at Robert Scott (1968–1912) skulle komme først til Sydpolen og startet første forsøk for tidlig på tross av Johansens advarsler. Johansen reddet et av medlemmene fra å fryse i hjel.

Hjalmar Johansen kritiserte Amundsen åpenlyst. Lederen reagerte med å kaste ham ut av gruppen som skulle gå mot Sydpolen. Dette var en voldsom skuffelse for Johansen som siden ikke fant tilbake til sitt gamle jeg. Han skjøt seg på nyåret 1913.

Hjalmar Johansen var traust av støping og vennlig overfor kameratene. Han hjalp mange med sine kjempekrefter. Han mestret ikke sine psykologiske problemer like lett. Han trengte støtte fra andre, og uten det falt han sammen i selvbebreidelser.

Engelsk sammendrag finnes i artikkelen på www.tidsskriftet.no

Carl Severin Albretsen

Kalkfjellet 13
1387 Asker

Hjalmar Johansens selvmord på nyåret 1913 skaket opp vår unge nasjon (1). Han var blant de menn som deltok i den første Framferden over Nordishavet i 1893–96 og ble hedret med St. Olavs Orden (2–4). De forhold som førte til hans tragiske død beskrives og analyseres og er basert på litteraturgjennomgang.

Familie og vennekrets

Hjalmar Johansen (1867–1913) var fra Skien og sønn av en justisvaktmester. Han var nest eldst i en søskenflokk på fem og en ivrig idrettsmann. Etter artium valgte han å studere jus i Kristiania, selv om faren helst hadde sett ham på Krigsskolen. Han fikk en svak karakter i de forberedende prøver, mest fordi han deltok i festlige studentlag heller enn å gå på forelesninger. Faren døde da Hjalmar var kommet ett år ut i studiet. Det økonomiske grunnlag falt bort og studenten reiste hjem til en kontorjobb, men dette ble for stillesittende for en kraftkar.

Svogeren lånte ham penger og Hjalmar tok Krigsskolens første avdeling. Pengene strakk ikke til for å gjennomføre øverste avdeling, noe som kunne ha gitt ham fast stilling i Forsvaret. Sekondløytnanten returnerte til Skien, der familien hadde et lite gårdsbruk på Venstøp utenfor byen. Herfra søkte han om å få bli med Fram. Han reiste også til hovedstaden og oppsøkte Nansen. Jobben som fyrbøter var ledig og Johansen slo til.

Fridtjof Nansen og Hjalmar Johansen

Etter at Fram satte seg fast i isen, ble Johansen meteorologisk assistent for styrmannen. Han noterte det som ble avlest på instrumentene. Da Nansen ville ha med seg en mann for å prøve å nå Nordpolen på ski, falt valget på Hjalmar Johansen, som sa ja uten betenkning (5, 6). Nansen anså Johansen som en utholdende og prektig kar (fig 1). Lederen var suveren på mange områder og gikk ikke av veien for å vise det. Dette irriterte mange av hans medarbeidere, men de fleste holdt tett. Nansen ble forbauset da Johansen opponerte på turen de hadde sammen. Johansen likte ikke Nansens stell av hundene og heller ikke å bli skjelt ut for kvinnfolk da han falt i en råk i 30 graders kulde og ville ha noe tørt

på kroppen. Hver gang Johansen hadde sagt sin oppriktige mening, angret han seg, og så så. Nansen var også i stand til å innrømme sine feil overfor Johansen. Etter en dramatisk ferd med kryssing av 86° nordlig bredde (fig 2) og overvintring på Frans Josefs Land, kom de i kontakt med en engelsk ekspedisjon under Frederick Jacksons (1860–1938) ledelse. Deres forsyningskip, Windward, førte de to nordmennene til Vardø.

Johansens offiserstilværelse i Tromsø

Berømmelsen etter Framferden skaffet Johansen kapteins grad i infanteriet og fast stilling i Tromsø. Han giftet seg med sin ungdoms kjæreste, Hilda Øvrums, og fikk fire barn med henne. De trivdes godt i den første tiden i ishavsbyen og deltok i byens selskapsliv. Som nyutnevnt kaptein ville han sikre seg en plass blant de gjeveste i Tromsø. Han lånte penger av Nansen, levde over evne og ble ute av stand til å betale tilbake. Han skammet seg over dette og unngikk å møte sin tidligere sjef.

I offiserskretser ble Johansens opprykk ikke godt mottatt. Flere var forbigått av en sekondløytnant. Han fikk administrative oppgaver i kraft av kapteinstillingen, men kontorarbeid var ikke hans sterkeste side.

Figur 1 Hjalmar Johansen (1867–1913) (5)

Svigerfaren mislikte festingen i ishavsbymen og da datteren og barna kom på besøk i Skien, fikk han dem til å bli værende. Hilda tok ut separasjon. Alkoholforbruket tok nå overhånd. Han søkte og fikk avskjed som kaptein i 1906.

Deltakelse i fire ekspedisjoner på Svalbard

På hjemturen fra Frans Josefs Land om bord på Windward traff Hjalmar Johansen den skotske polarforsker William Bruce (1867–1921) som senere gjennomførte flere ekspedisjoner på Svalbard. På oppturen i 1907 traff Bruce Hjalmar Johansen i Tromsø og inviterte ham til å bli med (2). I denne ekspedisjon utforsket man området omkring Prins Karls Forland vest for Spitsbergen. Hjalmar Johansen reiste ikke hjem som de andre, men ble værende i Longyearbyen. I 1908 traff han den tyske journalist og eventyrer Theodor Lerner (1866–1931). Disse foretok en strabasjøs tur fra Isfjorden til nordspissen av Spitsbergen der de skiltes i uenighet. I samme område var geologen Adolf Hoel (1879–1964) i virksomhet. Hoel og Johansen arbeidet sammen sommeren 1908. Neste år ble Hjalmar Johansen en utmerket assistent for kaptein J. Laurantzon som aldri hadde vært i arktiske strøk (2).

Roald Amundsen og Hjalmar Johansen

I 1910 ble Johansen ved Nansens hjelp med på Frans tredje tokt med Roald Amundsen som leder. Amundsen planla alle sine tokter svært nøye og hadde som den første seilt gjennom Nordvestpassasjen. Johansen og Amundsen kom i starten godt overens. Johansen skrøt av sin sjef. Han advarte Amundsen mot å starte sørover for tidlig (7). Amundsen var imidlertid redd for at Scott skulle komme først til Sydpolen og hørte

ikke på det gode råd. Det viste seg at hundene stupte i 60 graders kulde. Tilbaketuren skjedde i hastverk. Flere av mennene pådrog seg frostskafer. Johansen ventet på den verst utsatte, en ung marineløytnant. Disse to vaklet i hus åtte timer etter lederen. Johansen hadde med stor sannsynlighet reddet marineløytnanten fra å fryse i hjel. Likevel kunne ikke Amundsen dy seg neste morgen for å spørre hva disse to hadde foretatt seg! Hele flokken satt som lammet da Johansen kom frem med sin harme og kritikk av sjefen som han syntes hadde sviktet og handlet i panikk. Amundsen følte sin lederposisjon truet, og selv ikke «det sosiale geni fra Finnmark», kokken Adolf Lindstrøm (8), kunne hjelpe Johansen. En etter en av de andre gav Amundsen sin lojalitetserklæring, også marineløytnanten. Denne gangen angret ikke Johansen uttalelsen til sin sjef.

Roald Amundsen tok Johansen ut av gruppen som var bestemt for turen til Sydpolen og satte kapteinen til oppgaver under marineløytnantens ledelse. Dette godtok ikke Johansen i første omgang. På hjemturen fra Antarktis stoppet Amundsen Johansens hyre og sørget for at ingen skulle intervju ham når han kom hjem. I telegrammer til Norge ble Johansen beskyldt for mytteri. Uten kjennskap til dette skrev Johansen under lojalitetserklæring til Amundsen. Johansen skulle ikke berette fra ekspedisjonen i de kommende tre år (2, 4). Etter hjemkomsten ble de andre feiret, mens det raskt gikk nedover med Hjalmar Johansen. Han fikk riktignok tilbud av Adolf Hoel om å være med på et nytt tokt mot nord, men møtte ikke opp til avtalt tid og sted. Like etterpå tok han sitt liv.

Diskusjon

Hjalmar Johansen er skildret som en vennlig og stillfarende mann, som fra en beskjeden

Hovedbudskap

- Kontakten mellom menn kan preges av mange irrasjonelle momenter
- Selvaktelsen er vanskelig, men viktig å bevare i tider med motgang
- Å opprettholde nærhet til et annet menneske er vesentlig

sosial posisjon i Skien ville opp i lyset (3). Han hadde en sterk fysikk og en spenstighet som gjorde ham til en turner av rang. Han hadde familiens støtte til videreutdanning i hovedstaden, men brukte farens ekstraskilling til studentfesting. I Skien dannet jevnaldrende en støtteforening for Hjalmar mens han var i Kristiania. Foreningen var nok dannet i spøk, men viste nok en undertone av bekymring for ham. Han var en ener i sitt lokale miljø, opptatt av å vise omsorg for og ta hensyn til andre. Han ble skildret som lite ærgjerrig (3), men hadde nok ambisjoner som han ikke greidde å følge opp.

Svikten i Johansens karakter viste seg allerede i studietiden i Kristiania der han nippet til glasset istedenfor å gå på forelesninger. Med sine bortforklaringer var han på vei til å la flasken styre (4). Som mange alkoholikere trengte han og fikk en sterk kone. Et slikt komplementært forhold stred mot den gjengse oppfatning av mannen som den sterkeste i et ekteskap. Dette kan ha vært kompliserende for Hilda og Hjalmar, men det var hennes far som grep inn. Hilda maktet ikke å stå imot faren som var en streng hustruredder (9). Hjalmar mistet sitt ankerfeste, og monogam som han var, sikret han seg ikke noe nytt. Hilda skilte seg, skaffet seg jobb i Skien og fikk etter hvert alle barna frem til artium.

Hjalmar Johansen var en praktisk innstilt ordensmann med en sterk rettferdighetssans. Som alle mennesker trengte han omsorg og støtte fra andre. Mer enn de fleste var han avhengig av et hjelpejag, et alter ego som kunne rydde vanskeligheter av veien. Hjalmar rykket hurtig opp på samfunnsstigen og mistet derved nødvendig kompetanse og erfaring i forholdene omkring stillingen som kaptein i hæren.

Johansens holdning overfor menn

I lag med menn var Hjalmar Johansen godt likt. Han tok sin tøm på fyrdørken og i kulden både i nord og sør. Sammen med Nansen viste han sine beste sider. Han pleiet og bar Nansen da denne hadde anfall av heksekudd. Han gav Nansen sine egne tørre ytterbukser da Nansen hadde svømt etter kajakene i isvannet. Han ble lenge gående og fryse mens Nansen sov i soveposen.

Roald Amundsen hadde lånt Fram av Nansen for å komplettere hennes første ferd over Nordishavet. Han våget ikke å ta opp

Figur 2 Nå får De nok skynde Dem, hvis det ikke skal bli for sent! (3)

med Nansen at han hadde bestemt seg for Sydpolen. Instinktivt må han ha skjønt at dette hadde vært Nansens egen drøm. Han kunne derfor ikke avslå å ta med Hjalmar Johansen da Nansen bad om det. Amundsen hadde således ikke det samme tak på Johansen som på de andre deltakerne, men visste om hans alkoholproblem.

Hjalmar Johansen kunne ikke unngå å bli oppfattet som Nansens skygge i Antarktis, en posisjon som i en gruppe lett kunne føre ham over i en syndebrukkrolle (10). Amundsen hadde klare narsissistiske trekk. Han hadde latterliggjort Nansen og Johansens bruk av den dobbelte sovepose. Den homoseksuelle undertone var ikke til å ta feil av, noe som senere er utbrodert av Rifbjerg (11). En slik seksualisering av forholdet mellom menn er vanlig i vår tid og overser det dype kontaktbehovet mellom mennesker av samme kjønn. For hundre år siden var en antydning om homoseksualitet et alvorlig angrep. Etter at Johansen hadde reddet marineløytnanten, som han hadde delt sovepose med, spurte Amundsen hva disse to hadde drevet med. Da sprakk det for Hjalmar Johansen. Han forsvarte sin maskulinitet og kunne ikke lenger identifisere seg med lederen. Johansen satte seg utenfor den idealisering som Amundsen alltid bygde opp om sin lederrolle. Dette førte til at Johansen ble støtt ut av sydpolsgruppen. Han forble likevel lojal overfor Amundsens diktat, som han i bakrus skrev under på i Hobart på Tasmania. Johan-

sen lovet å tie om forholdene i Antarktis. Hans dagbøker om disse dramatiske hendelsene ble funnet ved en tilfeldighet etter hans død (2–4).

Problemer med bakgrunn i familiedynamikk

Hjalmar Johansen hadde en god oppvekst. Han satte sin mor høyt, mens forholdet til faren synes å være preget av en viss ambivalens. Dette kan ha virket inn på relasjonene til lederskikkelser, eksempelvis Nansen og Amundsen.

Nansen og Amundsen hadde forskjellig holdning overfor Hjalmar Johansen. Begge hadde savnet kjærlighet fra sine mødre (12–15). De fikk trøst av sin dadda. Nansen hadde et godt forhold til sine yngre brødre, mens Amundsen var ambivalent til sine tre eldre. Av fedrene var nok Baldur Nansen mildere enn Jens Amundsen (14, 15). Psykodynamisk sett fikk Hjalmar i Fridtjof en rimelig storebror på sin første Fram-ferd. Fridtjof opplevde en avhengighet og gjensidighet overfor Hjalmar. Dette faktum førte ham kanskje over i en mer menneskelig kurs. I Antarktis ble Roald en aggressiv lillebror som var vant til å konkurrere ut sine eldre brødre. Amundsen fortsatte sin harde kurs til sin dødsdag og hadde få venner omkring seg.

Hjalmar Johansen manglet analyserende evner og fattet ikke Amundsens lave toleranse for kritikk (15). Hjalmar Johansen mistet

helt styringen etter at han ble satt utenfor gruppesammenhengen på Framheim. Siden ble han behandlet som en paria og gikk i de snarer som veien videre var preget av. Revolveren som sekondløytnanten og kapteinen hadde hatt med på sine Fram-ferder, var snart det eneste som han hadde tilbake.

Litteratur

1. Hølaas O. Norge under Haakon VII. Oslo: Cappelen, 1946.
2. Henriksen B. Polarfareren Hjalmar Johansen og Skien. Skien: Eget forlag, 1961.
3. Østvedt E. Hjalmar Johansen. Skien: Selskapet for Skien bys vel, 1967.
4. Kvam R. Den tredje mann. Oslo: Gyldendal, 1997.
5. Johansen H. Selv – anden paa 86° 14'. Kristiania: Aschehoug, 1898.
6. Nansen F. Fram over Polhavet. Bd. I. Oslo: Aschehoug, 1930.
7. Huntford R. Scott og Amundsen. Stavanger: Dreyer, 1979.
8. Jaklin A. Nordlendinger til tusen. Bd. II. Tromsø: Nordlys, 2002.
9. Albretsen CS, Vaglum P. Hustruredderen – en tvil som hjelper. Tidsskr Nor Lægeforen 1972; 92: 489–93.
10. Freud S. Massenpsychologie und Ich – Analyse. Gesammelte Werke. Bd. XIII. London: Imago, 1955: 71–161.
11. Rifbjerg K. Nansen og Johansen. København: Gyldendal, 2002.
12. Høyer LN. Eva og Fridtjof Nansen. Oslo: Cappelen, 1955.
13. Huntford R. Fridtjof Nansen. Oslo: Aschehoug, 1996.
14. Hegge PE. Bare en vilje. Oslo: J. M. Stenersen, 2002.
15. Albretsen CS. Roald Amundsen – karakteraspekter i en helteskikkelse. Tidsskr Nor Lægeforen 1996; 116: 3640–2.